

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КАЛЕНДАР:
постаті, події, відкриття

УДК 159.9(075+059)

Автори упорядники:

Матяш Михайло Миколайович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри;

Гладун Тетяна Святославівна – кандидат психологічних наук, доцент;

Лазуренко Олена Олексіївна – кандидат психологічних наук, доцент;

Литвинова Лариса Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент;

Логвіновська Людмила Мирославівна – кандидат психологічних наук;

Прудка Лілія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, викладач;

Рожкова Інга Володимирівна – доктор з публічного управління, професор;

Тертична Надія Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент;

Турбан Вікторія Вікторівна – доктор психологічних наук, професор.

Рецензенти:

Родіна Наталія Володимирівна – завідувачка кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктор психологічних наук, професор;

Хомич Галина Олексіївна – завідувачка кафедри психології університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат психологічних наук, професор.

Навчально-інформаційний посібник – перше українське видання, в якому систематизовані та хронологічно представлені вагомі наукові дослідження українських та видатних психологів світу, які сприяли розвитку психології на різних етапах її становлення; різні напрямки у психологічній науці та практиці; історичний аналіз виходу в світ цікавих наукових публікацій та розробок; історія започаткування психологічних інституцій та організації значущих науково-професійних подій. У посібнику також представлено коротку історію та науковий доробок кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, в межах якої було створено цей посібник.

Навчально-інформаційний посібник може бути використано у навчальному процесі, при підготовці майбутніх фахівців у галузі медичної психології. Систематизація досвіду науки через представлення життя та діяльності її творців, а також ґрунтовний аналіз самого процесу формування наукового знання через окреслення цікавих і значущих досліджень та надзвичайних відкриттів будуть корисними тим, кому знання і практичне використання психології необхідні у практичній діяльності, а також більш широкому колу читачів.

Підп. до друку 04.04.2023. Формат 60x84/8.

Папір офсет. Гарн. Newton C. Друк офсет.

Видавництво «Книга-плюс»

03057, Київ, пр. Перемоги, 34.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 4904 від 20.05.2015 р.

тел./факс: (044) 492 04 28, (067) 403 55 05

ISBN 978-966-460-161-7

© Матяш М. М., Гладун Т. С., Лазуренко О. О.,
Литвинова Л. В., Логвіновська Л. М., Прудка Л. М.,
Рожкова І. В., Тертична Н. А., Турбан В. В., 2023

ПЕРЕДМОВА

Психологічна наука є історично та соціально-культурно зумовленим способом вираження знань про людину, її психіку та діяльність, головним результатом якого є ретельно зібрані факти та логічно окреслені теорії, що вибудовані на певних законах. Кінцевим продуктом науки є збалансована, внутрішньо несуперечлива теорія, а рушійною силою – наукові дослідження. Психологія як наука має більш відчутний і живий зв'язок з власним минулим, а знання її історії впорядковує складне поєднання різних напрямів, теорій, досліджень та надає сенсу тому, що здається хаосом. Водночас, психології притаманна внутрішня логіка розвитку, що пояснюється не лише суспільними запитами, соціальними, культурними та ідеологічними впливами, а й науковою творчістю як процесом, що має свою специфіку та, безперечно, визначенням ролі особистості в побудові наукового знання. Отож, історія психології в представленні творців науки, а також в окресленні всесвітньовідомих досліджень та надзвичайних відкриттів для пояснення і розуміння психічного, не лише вибудовує минуле у логічну та цілісну перспективу, а й дозволяє пояснити та надати нового змісту сьогоденню психологічної науки.

Створення психологічного календаря – це перша в українській науковій практиці спроба систематизувати здобутки психологічної науки, виходячи з аналізу історичних подій, що мають стосунок до професійної спільноти психологів. Ретельний відбір вагомих досліджень, які сприяли розвитку психології на різних етапах її становлення; хронологічне представлення появи різних напрямків у психологічній науці та практиці; історичний аналіз виходу в світ цікавих наукових публікацій та розробок; хронологія започаткування психологічних інституцій та організації значущих науково-професійних подій; систематизація інформації про вагомий внесок видатних психологів світу – все це дозволяє прослідкувати загальні закономірності та тенденції становлення і розвитку наукових психологічних знань в контексті світової історії науки та її досягнень в сучасному вимірі.

Інколи історію психології представляють як лінійний розвиток з поступовим нагромадженням знань про психіку людини, а кульмінацію цього розвитку розглядають існування наукового знання у сучасному стані. Разом з тим, історія психології, як й історія будь-якої науки, не прямолінійна та не завжди наближає нас до точного та обґрунтованого опису природи психічного. Вона має циклічний характер, що реалізується у певних стадіях розвитку та унікальній динаміці появи науково-історичних подій. Очевидно, що розуміння поступального розвитку науки жодним чином не може бути зведене лише до історії нагромадження знань, але й без відповідних досліджень такої історії неможливо пізнати загальні закономірності становлення психологічної науки. І, як справедливо зазначав німецький філософ, історик та публіцист Освальд

Арнольд Готтфрід, «справа не в тому, що являють собою конкретні факти історії, узяті самі по собі як явища, а в тому, що вони означають та позначають своїм існуванням».

Історія науки – це перш за все історія її творців. Аналіз особистості вченого, його біографії, дає можливість зрозуміти причини, на основі яких відбувається вибір наукових завдань, як формуються ціннісні орієнтації вченого, яким чином особливості професійної підготовки визначають характер виникнення певної наукової теорії та спілкування у науковій спільноті. Кожен етап у становленні психології як самостійної науки пов'язаний з іменами вчених, чийми відкриттями, теоріями, дослідженнями або іншими досягненнями відзначений даний історичний період. Імена, дослідження та відкриття цих відомих вчених знайомі кожному психологу: Вільгельм Вундт та створення першої у світі експериментальної лабораторії; Герман Еббінгауз та унікальні дослідження людської пам'яті; Вільям Джеймс та вивчення проблем самосвідомості, особистості і «Я»; Френсіс Гальтон та його погляди на природу індивідуальних відмінностей; Освальд Кюльпе, Карл Марбе, Нарцисс Каспар Ах та «вюрцбургська школа»; Джон Бродес Уотсон та зародження ідей радикального біхевіоризму; Альберт Бандура та його теорія самоєфективності; Джуліан Роттер та поняття «локус контролю»; Макс Вертгеймер та побудова теорії продуктивного мислення; Курт Левін та обґрунтування законів групової динаміки; Зігмунд Фрейд та перше системне розуміння несвідомого у психіці людини; Карл Юнг та його ідея колективного несвідомого; Аьфред Адлер та обґрунтування поняття «комплекс неповноцінності»; Еріх Фромм та стратегії «втечі від свободи»; Абрахам Маслоу та вибудована ієрархія потреб людини; Карл Роджерс та описані ним поняття «конгруентності» і «неконгруентності»; Віктор Франкл та віднайдення сенсу й екзистенційний аналіз. Саме наукова творчість згаданих та багатьох інших всесвітньо відомих вчених, чії творчі здобутки визначили розвиток психологічної науки, дозволяє простежити еволюцію психологічних знань, генезу ідей, витоки наукових теорій та напрямків.

Вивчення та описання науково-психологічних відкриттів, захоплюючих експериментальних досліджень – це окремий, надзвичайно значущий крок для з'ясування взаємозв'язку між певними ланками психологічного знання, розуміння того, як вибудовуються у логічну картину науки різні ідеї, погляди та теорії. Представлення сучасних напрямків, усвідомлення шляхів і тенденцій розвитку психології як науки, оцінка новизни та історичного змісту кожної наукової школи неможливе без ґрунтового аналізу самого процесу формування наукового знання, без опису методів психологічних досліджень, зміни їх завдань та методик, без врахування соціально-історичних факторів психологічних відкриттів, без оцінки семантичного наповнення кожної наукової теорії та концепції.

Вагоме місце у психологічному календарі займає аналіз та систематизація наукового доробку української психології, адже вона пройшла важкий шлях свого становлення з етапами занепаду, стагнації та репресій. Варто зазначити, що репресивний апарат радянської влади на багато років практично зупинив розвиток вітчизняної науки, закривши психологічні журнали, оголосивши ворожими та ліквідувавши цінні для практики психологічні школи та напрями, фізично знищивши значну кількість вчених-психологів. Тому, необхідно віддати належне моральному подвигу тих науковців, які, попри всі ризики, у ті важкі часи здійснювали свою діяльність, продовжуючи наукові відкриття та проводили психологічні дослідження. На сьогодні українська психологічна школа активно розвивається, розши-

рюється діапазон її досліджень і вона по праву вважається одним з помітних напрямів світової наукової думки.

Особливе місце у розвитку української наукової школи посідає робота чотирьох науково-психологічних центрів України: Київського, Харківського, Одеського та Львівського.

Київська школа психології найперше пов'язана з іменами таких відомих вчених як автора багатьох праць з психології, психіатрії, медицини та педагогіки, професора Київського університету Святого Володимира Івана Олексійовича Сікорського; організатора першої психологічної лабораторії у Київському університеті Георгія Івановича Челпанова; завідувача кафедри психології Київського університету, який виховав плеяду непересічних психологів, Олександра Миколайовича Раєвського; першого директора Науково-дослідного інститут психології Григорія Силевича Костюка; фундатора української історико-психологічної науки Володимира Андрійовича Роменця; автора багатьох підручників з психології для вищих навчальних закладів Павла Романовича Чамати; активного дослідника проблеми психології вчителя та педагогічної майстерності Івана Омеляновича Синиці; знаної популяризаторки психологічних знань Майї Василівни Вовчик-Блакитної; фахівця в галузі вікової та педагогічної психології Бориса Федоровича Баєва; організатора психолого-педагогічної освіти Дмитра Федотовича Ніколенко; автора ряду апаратурних методик для дослідження індивідуальних особливостей вищої нервової діяльності, уваги, вольових якостей людини Євгена Олександровича Мілеряна та багатьох інших науковців, життя та творчість яких є невід'ємною частиною історії української психології.

Становлення і розвиток психологічної науки харківського періоду розпочався зі створення у 1932 році Всеукраїнської психоневрологічної академії, до складу якої увійшов і сектор психології (відділи загальної, генетичної та клінічної психології). Представниками Харківської школи була проведена величезна науково-дослідницька робота, що сприяла розвитку вітчизняної психологічної науки. У цей період Олексій Миколайович Леонтьєв проводив експериментальні дослідження, що розкривали механізми формування вищих психічних функцій, розпочав аналіз розвитку психіки у філо- та онтогенезі, здійснював теоретичну та експериментальну розробку проблеми діяльності як фактора розвитку психіки людини. Із Харківською групою в різні роки співпрацювали такі відомі вчені як творець культурно-історичної теорії походження вищих психічних функцій Лев Семенович Виготський; автор теорії поетапного формування розумових дій Петро Якович Гальперін; автор теорії сенсорного та розумового розвитку дитини Олександр Володимирович Запорожець; дослідник особливостей довготривалої, короткочасної та оперативної пам'яті, її функціонування на різних стадіях онтогенезу Петро Іванович Зінченко; засновник напряму нейропсихології Олександр Романович Лурія; дослідниця пізнавальних інтересів та мотивів навчальної діяльності школярів Лідія Іллівна Божович; дослідник залежності інтелектуальних процесів від мотивації діяльності дитини (феномен «гіркої цукерки») Володимир Ілліч Аснін та багато інших науковців, діяльність яких відіграла значну роль у визначенні спрямованості психологічних досліджень та організації української психологічної науки.

В Одесі одним із засновників української експериментальної психології був Микола Миколайович Ланге. Він відомий не лише як вчений, який займався вивченням відчуття, сприймання, уваги. Саме він створив при Одеському університеті одну із перших вітчизняних лабораторій експериментальної

психології. В Одеському університеті працював Сергій Леонідович Рубінштейн, який одним із перших вітчизняних психологів сформулював принцип єдності свідомості та діяльності - центральний у теорії діяльнісного підходу в психології. Необхідно згадати такого відомого вченого з Одеської психологічної школи як Давида Генріховича Елькіна. Під його керівництвом в Одеському державному університеті було організовано наукову школу з дослідницькою темою «Психологія диференціації часу», в якій здійснювалася низка експериментальних досліджень процесу сприймання часу, як відображення людиною тривалості, швидкості та послідовності явищ об'єктивної дійсності. Важливо зазначити, що у теоретичних та прикладних дослідженнях Одеської школи психології не лише активно збагачувався категоріальний апарат науки, а й реалізовувався комплексний підхід до осмислення й оцінки феноменів психічної реальності.

У Львові був створений один із перших у Західній Україні центрів психологічної науки, де складалась оригінальна наукова думка, в межах якої була розпочата низка фундаментальних досліджень. Виникнення Львівської школи пов'язується з діяльністю Казимира Твардовського, який тричі обирався Ректором Львівського університету. Саме у цьому закладі у 1907 році за ініціативи К.Твардовського створюється перший заклад експериментальної психології. Науковим досягненням учня К.Твардовського Владислава Вітвіцького стала теорія кратизму, яка в багатьох аспектах збігалася з поглядами А.Адлера. В основі цієї теорії лежала думка про те, що у людини існує інстинктивне прагнення до міцності, яке розвиває основні емоційні форми компенсації. Ще один відомий представник Львівської школи Степан Балея писав українською мовою та друкував свої праці з філософії, психології, етики, логіки, дослідження творчості Тараса Шевченка в українських періодичних виданнях. Саме тоді ним було написано, що «...виховати самого себе – одна з найважчих задач, котру може людина поставити перед собою».

Продовжуючи та збагачуючи справи своїх попередників сьогодні плідно працюють такі відомі українські психологи як Максименко Сергій Дмитрович, Чепелева Наталя Василівна, Бурлачук Леонід Фокович, Моляко Валентин Олексійович, Карамушка Людмила Миколаївна, Швалб Юрій Михайлович, Татенко Віталій Олександрович, Титаренко Тетяна Михайлівна, Рибалка Валентин Васильович, Бондаренко Олександр Федорович, Яценко Тамара Семенівна та багато інших вчених, чий імена вже закарбовані в історії психологічної науки.

Сьогодні української психології створюється і на кафедрі загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця. Історія кафедри бере свій початок з кінця 1977 року, коли активно започатковувалась і розвивалась система післядипломної освіти і, власне, система підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу вищих медичних навчальних закладів. Отож, у 2022 році кафедра загальної і медичної психології відзначає своє 45-річчя. Першим завідувачем кафедри став Микола Васильович Черпінський. Це був період становлення системи професійного розвитку, яка створювала умови для збагачення наукового та педагогічного досвіду викладачів вищих медичних навчальних закладів. З 2001 року кафедру очолив відомий український вчений-психолог Сергій Дмитрович Максименко. Саме за його ініціативою у 2001 році в Національному медичному університеті імені О.О.Богомольця було відкрито медико-психологічний факультет,

який готує фахівців за спеціальністю 225 «Медична психологія». З 2018 року пріорітетним напрямком роботи кафедри під керівництвом професора Михайла Миколайовича Матяша є ідея психологізації медицини, яка, зокрема, реалізується через розширення викладання психологічних дисциплін на всіх факультетах університету, впровадження практично-орієнтованого підходу у підготовку фахівців та проведення цілого ряду психологічних досліджень з різних актуальних проблем психології.

За майже півстолітню історію кафедри, вона стала не лише місцем розвитку наукової психологічної думки та площадкою для проведення досліджень, а й центром підготовки та діяльності нового покоління психологів. На кафедрі в різні роки працювали професори: Бондаренко О.Ф., Чепелева Н.В., Папуча М.В., Бондаренко О.Ф., Чабан О.С., Хаустова О.О., Тополов Є.В., Табачников О.Ю., Турбан В.В., Філоненко М.М., Рожкова І.В.; доценти: Мілерян В.Є., Артамонова Л.М., Котлярова Л.В., Соловієнко В.О., Киричок В.А., Чєпа М.А., Максименко К.С., Лазуренко О.О., Тертична Н.А., Сергієнкєва О.П., Панасенко Н.М., Гуменюк Г.В., Науменко Г.М., Коваль І.А., Луньов В.Є., Городнова Н.М., Литвинова Л.В., Становських З.Л., Логвиновська Л.М., Подковко Х.В., Скоробогатова О.В., Сидоренко А.Ю.; Кучеренко Є.В., Гладун Т.С.; викладачі: Жук А.В., Тамакова Т.А., Чернікова Л.М., Татенко Н.О., Погорєлова Т.Ф., Лавренко Т.А., Хмєлевська О.В., Тимофєєва Т.О., Божук Б.С., Божук О. А., Максимов М.В., Жук О.В., Войтович Г.В., Ільїн М.В. та багато інших науковців, які розвивали та збагачували психологічну науку на всіх етапах її становлення.

Створення психологічного календаря, систематизація досвіду науки через представлення життя та діяльності її творців, а також ґрунтовний аналіз самого процесу формування наукового знання через окреслення цікавих і значущих досліджень та надзвичайних відкриттів – це не лише новий досвід наукової творчості, а й досвід підготовки нового формату навчального посібника для студентів, які вивчають психологію. Занурення у хронологію подій дасть можливість кожному, хто доторкнеться до цієї історії, структурувати власне знання про життя відомих психологів, значущі події та неймовірні дослідження, аби пережити свою причетність до справи, якою займалися безліч великих людей.

Кафедра загальної і медичної психології

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

висловлює велику вдячність всім, хто долучився до підготовки даного видання.

Запрошуємо до співпраці по розширенню інформації щодо науковців, подій, відкриттів, які не були згадані у «Психологічному календарі» першого видання.

1 січня

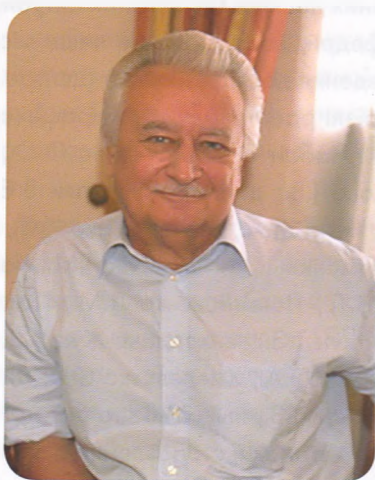
1 січня 1947 року народився відомий український психолог Бурлачук Леонід Фокович, доктор психологічних наук, професор, академік Академії педагогічних наук України, член Міжнародної Академії Акмеологічних наук, член Нью-Йоркської Академії наук (1995).

Засновник наукової школи «Психодіагностика. Психотерапія. Медична психологія» (1995). Перший президент Національної психологічної асоціації України (2017–2020).

Закінчив психологічне відділення філософського факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Працював асистентом, доцентом кафедри соціальної та педагогічної психології КНУ імені Т.Г. Шевченка. З 1990 по 1992 рік завідував цією кафедрою.

Разом з Вадимом Блейхером став за-

сновником у 1992 році і надалі завідувачем кафедри психодіагностики та медичної психології. У 2011–2012 роках – декан факультету психології КНУ імені Т.Г. Шевченка.

Основні наукові праці Бурлачука Леоніда Фоковича: «Психодіагностика інтелекту та особистості» (1978); «Словник-довідник із психологічної діагностики» (1989); «Психодіагностика особистості» (1989); «Вступ у проєктивну психологію» (1997); «Психологія життєвих ситуацій» (1998); «Основи психотерапії» (1999); «Психодіагностика» (2004).

Підготував 40 кандидатів та 5⁴ докторів наук. Автор понад 200 наукових праць з питань медичної психології, психології особистості та психодіагностики.

Помер 26 листопада 2022 року після тривалої хвороби.